

Dzieje życia 8.

Era węgla kamiennego

Jerzy Dzik

*Instytut Paleobiologii PAN
Instytut Biologii Ewolucyjnej UW*

2023

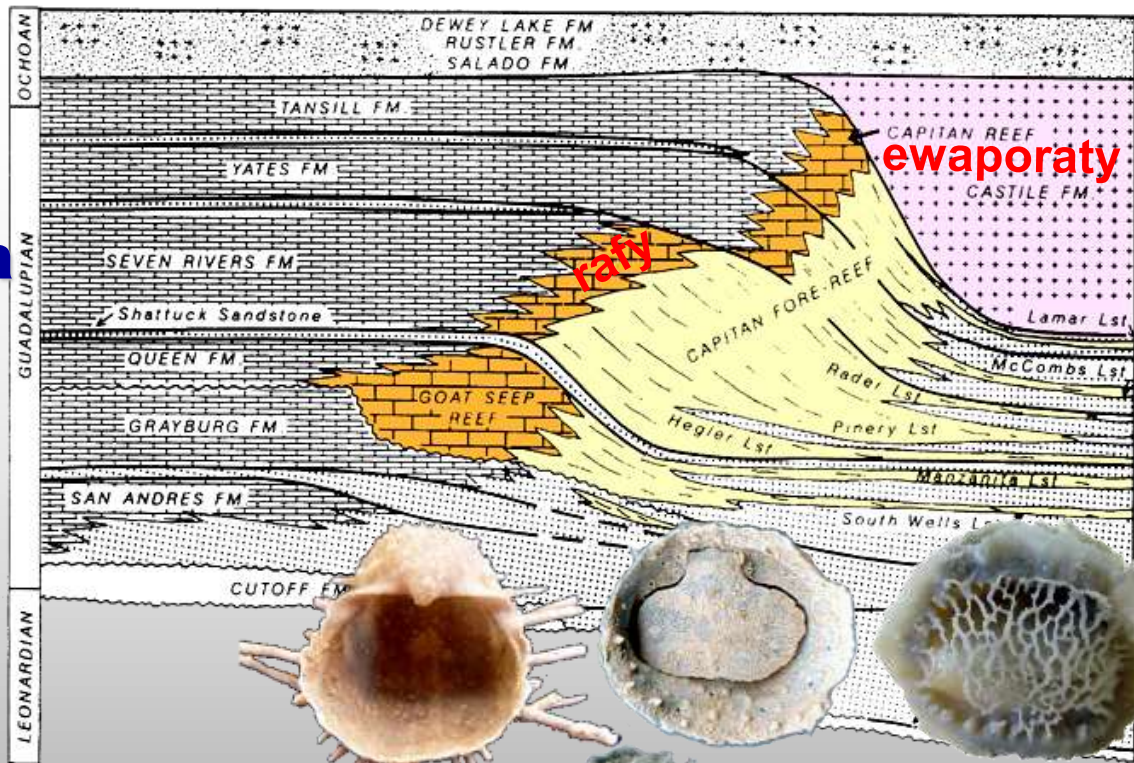

Mazullo (1984)

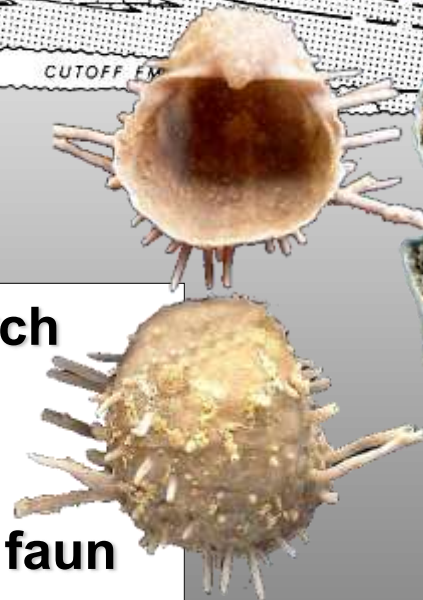
RAFY permskie i nafta

Leptodus
perm 275 Ma

- mnóstwo skrzemionkowanych skamieniałości w Teksasie
- podstawowe źródło wiedzy o różnorodności permских faun

productid

Prorichthofenia
perm 270 Ma

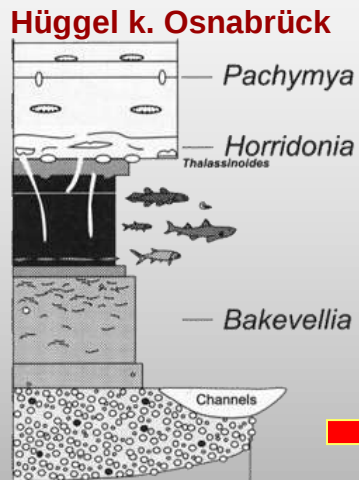

Richthofenia
perm 265 Ma

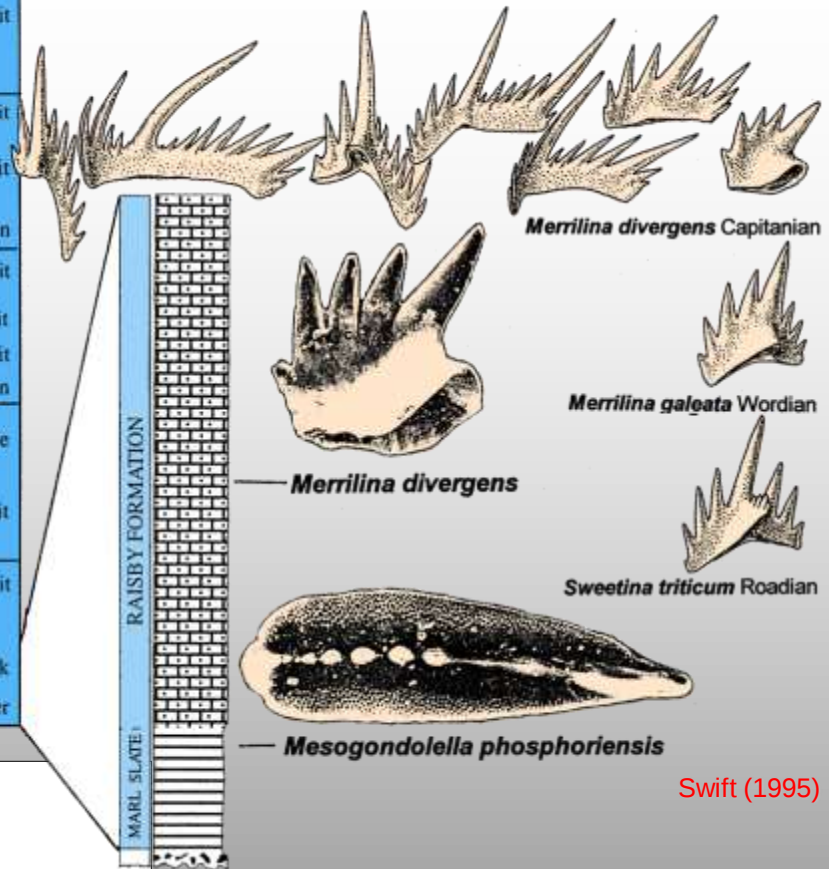
nie tylko w Ameryce permskie złoża ropy naftowej

ZECHSTEIN

miedź i sól

Diedrich (2009)

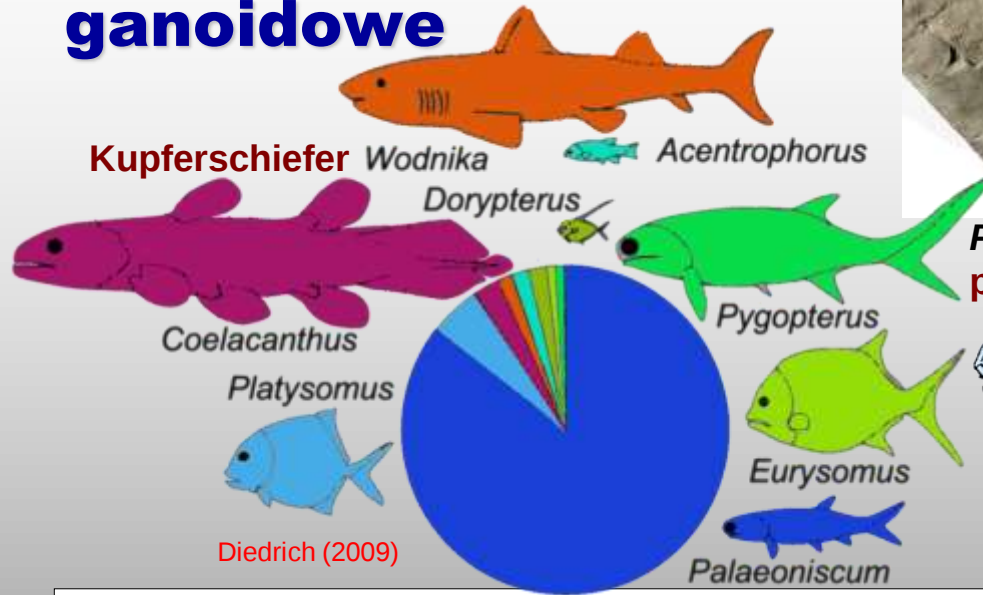
Swift (1995)

- rafy glonowe z mszywiolami
- żadnego amonita, tylko dwa konodonty
- po ciepłym morzu sól kłodawska

łupek miedzionośny z bogactwem ryb

RYBY ganoidowe

Oblonczyk (2009)

Pygopterus
perm 265 Ma

Palaeoniscum
perm 265 Ma
Dorypterus

- łuski z grubą powłoką emalii, sztywne szczęki, jedna płetwa grzbietowa
- dzisiejsze relikty mają płuca i kijankę

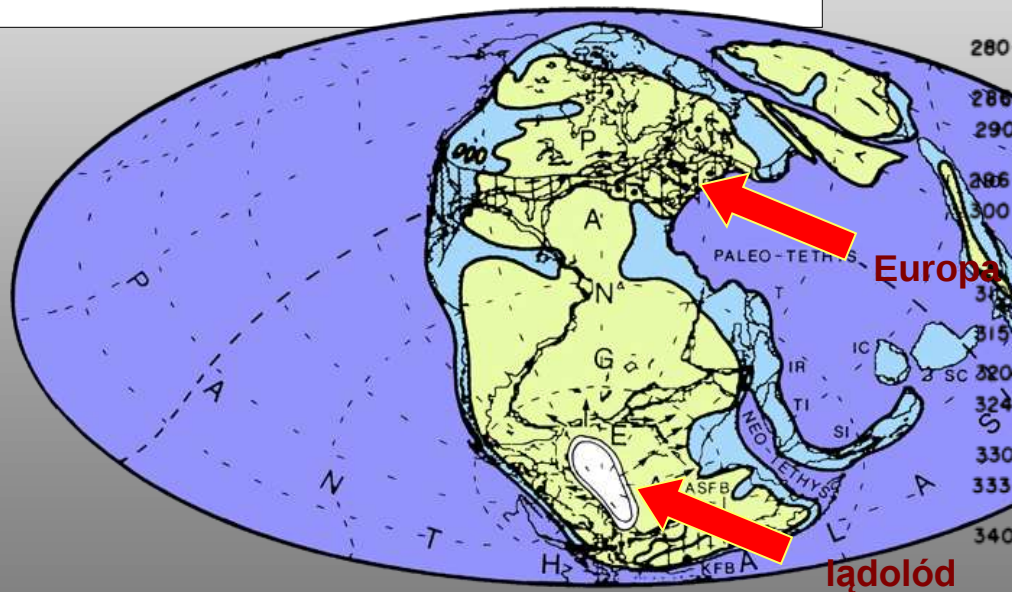
Cheirolepis dewon 370 Ma

ciepła epoka w erze niestabilności klimatycznej

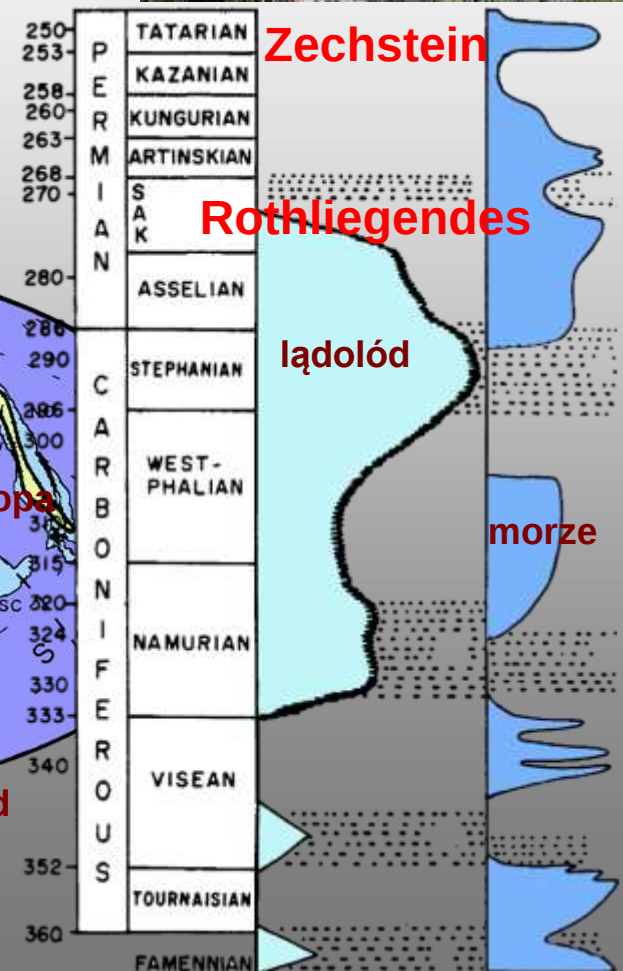
permskie bruzdy lodowcowe
w Afryce Płd

ZŁODOWACENIA permokarbońskie

- wędrówka Europy Śr. na północ
- w permie i triasie w strefie pustyni
- w karbonie na równiku

biegun południowy na kontynencie Pangei

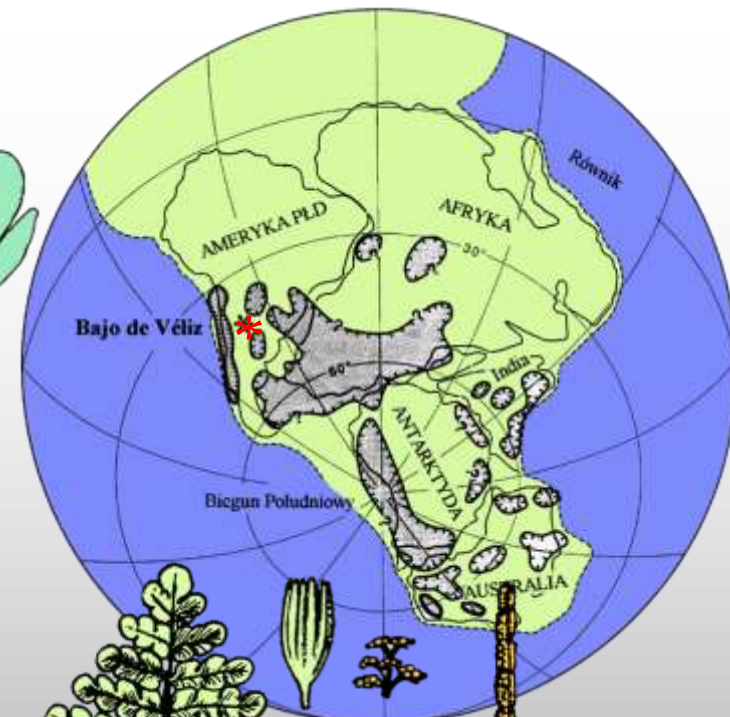
TUNDRA permokarbońska

Césari & Hünicken (1992)

Velizia
karbon? 290? Ma

- po raz pierwszy rośliny lądowe zetknęły się z mrozem
- paproć nasienna *Bostrychiopsis* pierwsza rośliną tundrową
- zbliżonego wieku drzewo *Velizia*

na północnych łądach kwitło życie

Botrychiopsis

Retallack (1999)

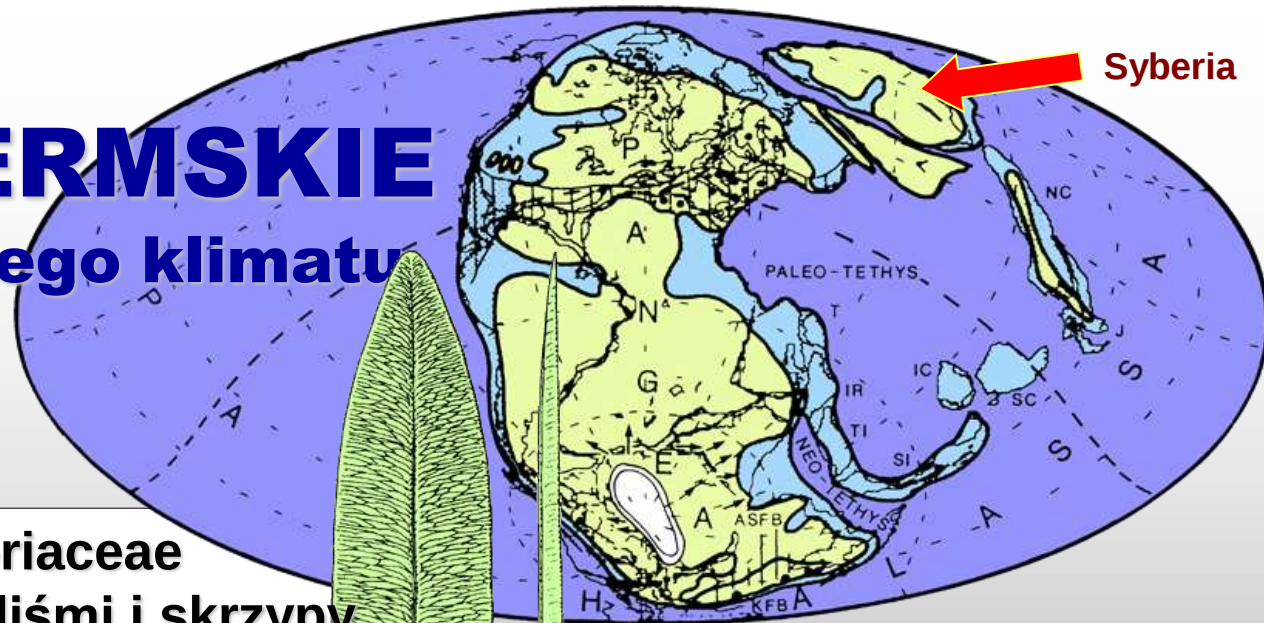
Burdekinia

karbon 310 Ma

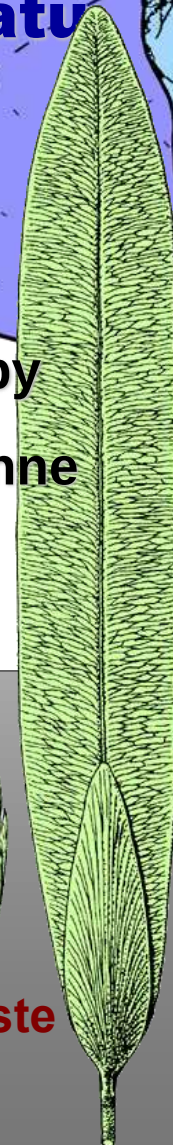
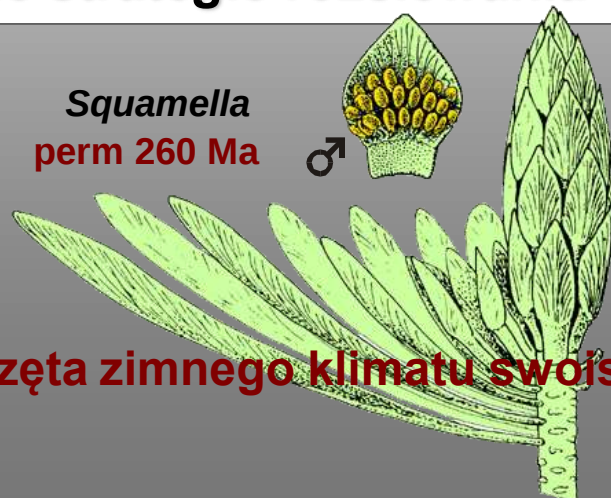
LASY PERMSKIE

umiarkowanego klimatu

- na Syberii Rufloriaceae z językowatymi liśćmi i skrzypy
- Gondwana – paprocie nasienne Glossopteridales
- różne strategie rozsiewania

zwierzęta zimnego klimatu swoiste

Dictyopteridium

♀

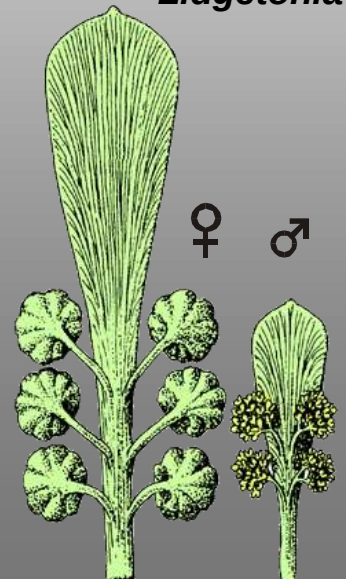
♂

Lidgetonia

♀

♂

SSACZE

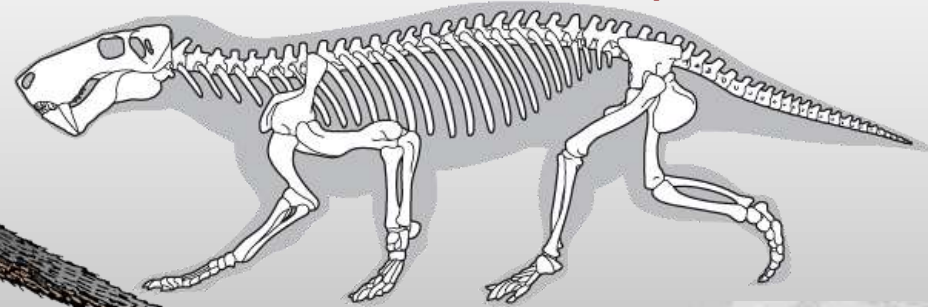
futro

Biarmosuchus
perm 260 Ma

Inostrancevia
perm 255 Ma

Władimir P. Amalickij
(1860-1917)

- therapsidy największymi drapieżnikami chłodnego klimatu permu
- prawdopodobnie miały futro
- u cynodontów turbinalia

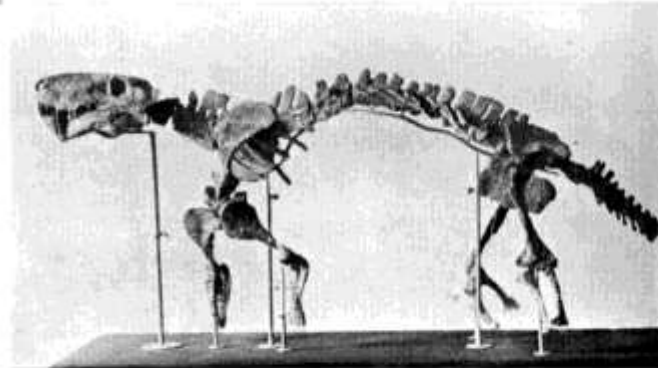

FIG. 160.—Skeleton of a huge carnivorous beast of prey — the reptile named Inostrancevia, discovered and photographed by Professor Amalitzky of Warsaw. The skull alone is two feet in length.

Lankester (1905)

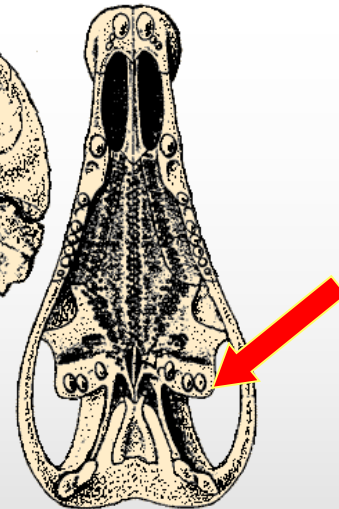
zaczęło się w ciepłym klimacie

POCZĄTKI therapsidów

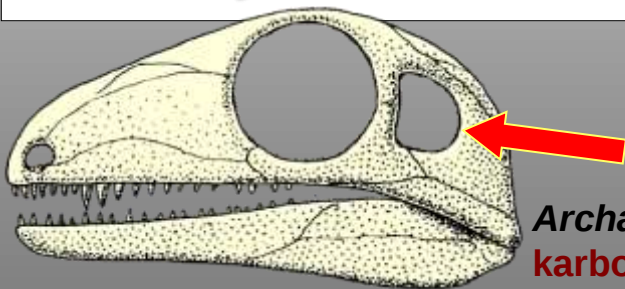

therapsid *Tetraceratops*
perm 290 Ma

pelikozaur *Haptodus* perm 295 Ma

- pierwsze gady ssakokształtne w strefie pustyń
- anatomia pierwotniejsza od naczelnych i łuskonośnych

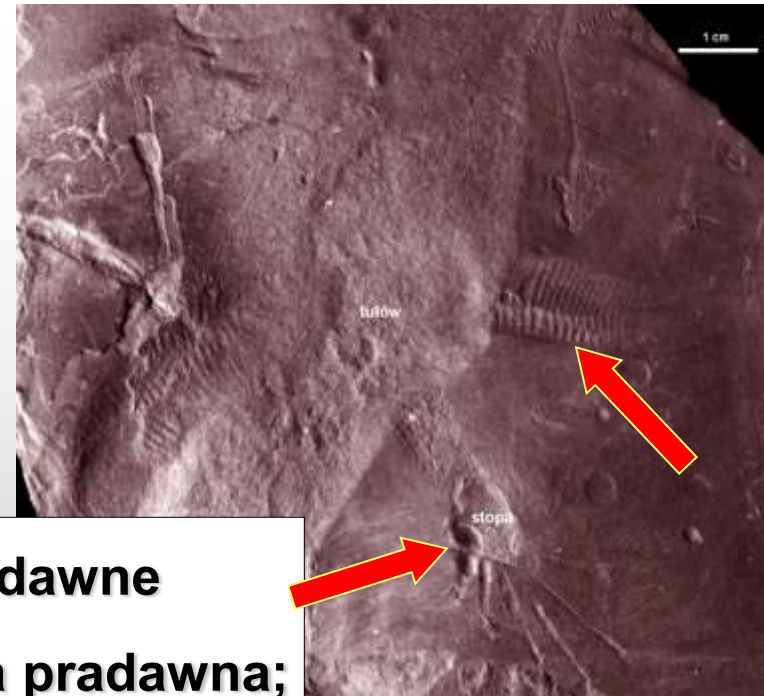
Archaeothyris
karbon 305 Ma

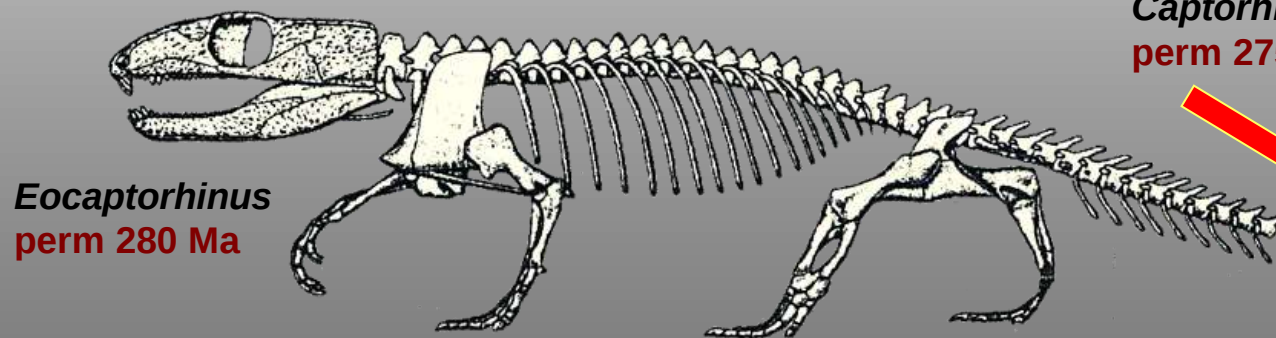
ewolucyjnie niedaleko odeszły od pierwszych gadów

PEŁNE wyjście z wody

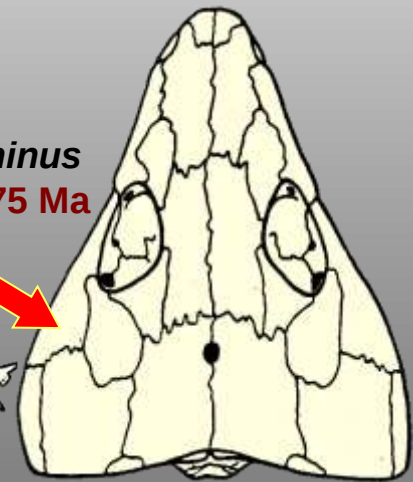
odcisk łusek *Araeoscelis*
perm 290 Ma

- wapienna skorupka i białko jaja niedawne
- zdolność do rogowacenia naskórka pradawna; pierwotna funkcja mechaniczna (śluzice!)
- lity dach czaszki odziedziczony po płazach

Captorhinus
perm 275 Ma

początki gadów w wilgotnych środowiskach tropikalnych

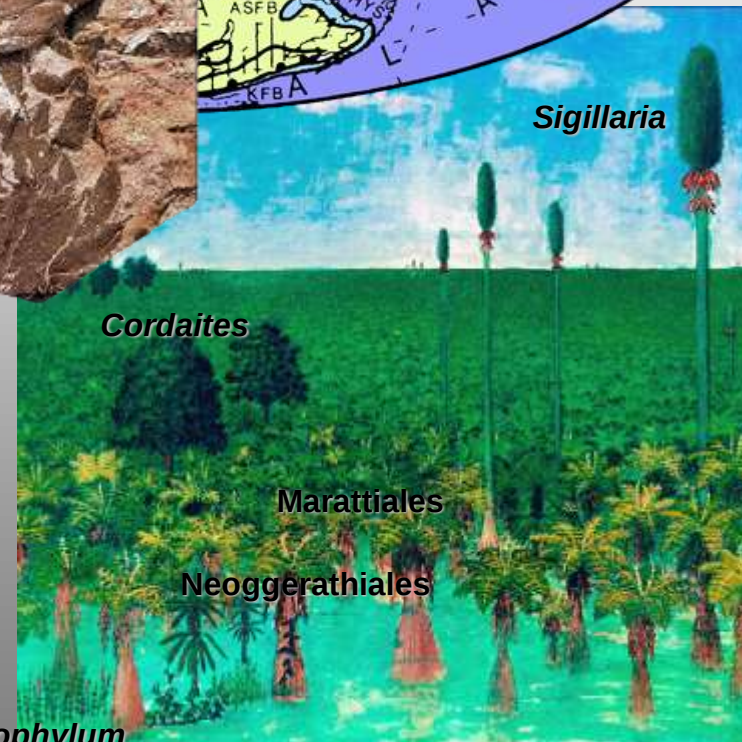
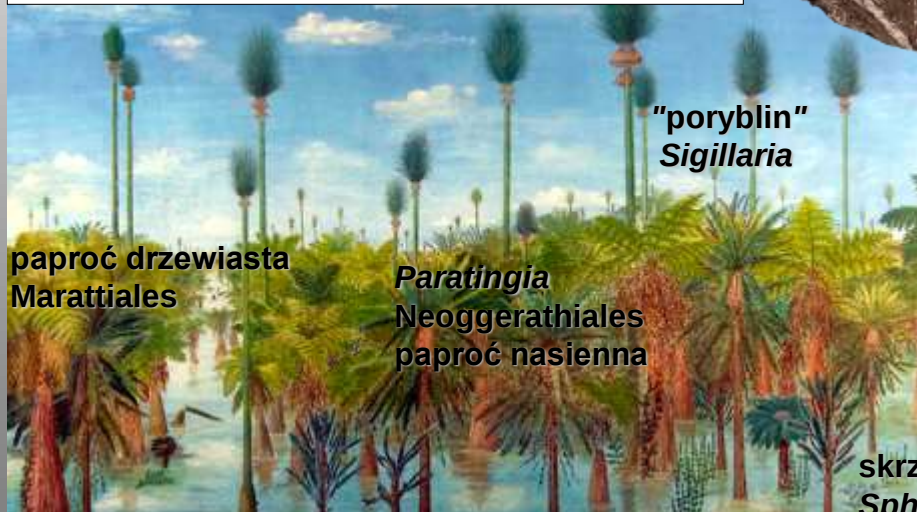
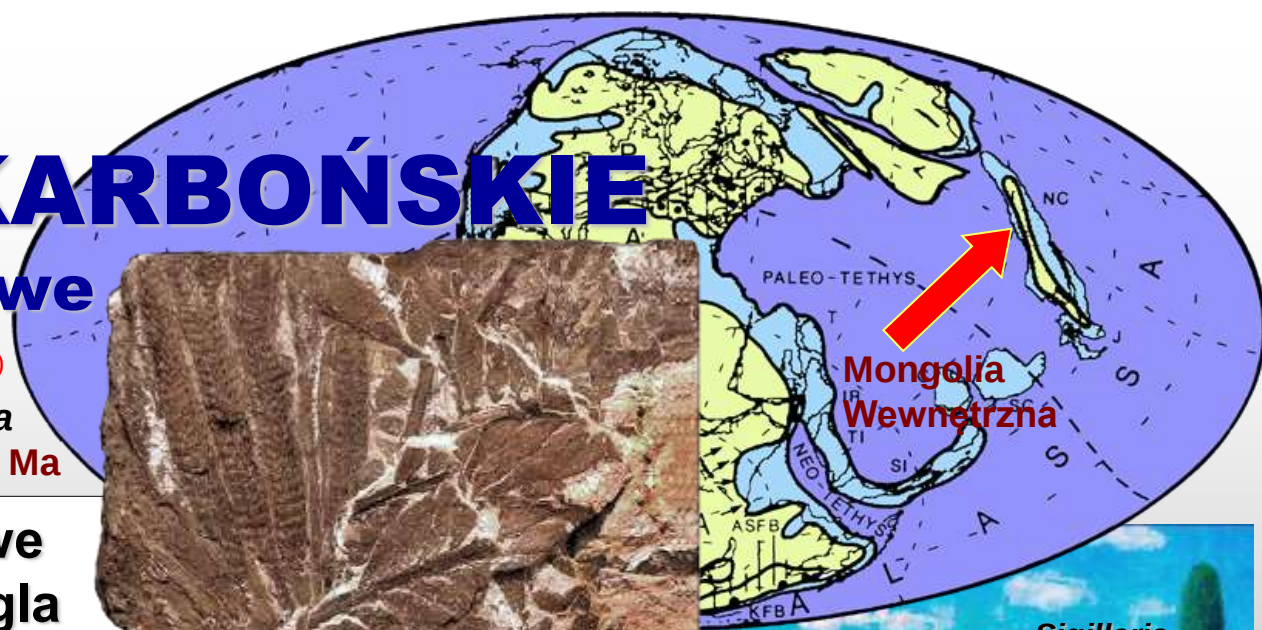
PERMOKARBOŃSKIE

lasy deszczowe

Wang et al. (2012)

Paratingia
perm 290 Ma

- równiny zalewowe
źródłem złóż węgla
- dominacja paprotników

granica perm-karbon trudna do wyznaczenia

GRANICA karbon-perm

Chernykh et al. (1997)

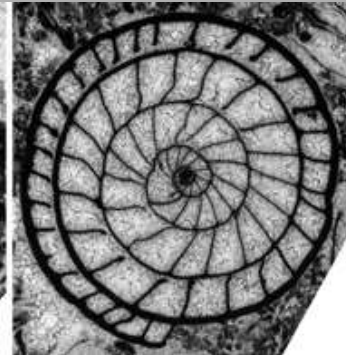
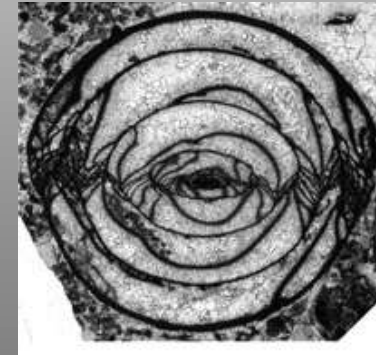
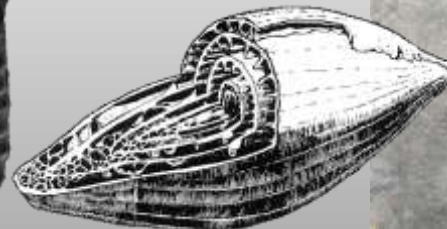
element P₁ konodonta
Streptognathodus isolatus
perm 300 Ma

początek permu wyznacza pojawienie się
konodonta *Streptognathodus isolatus*
w pobliżu fusuliny *Sphaeroschwagerina*
i amonita *Svetlanoceras*

- pelagiczny stratotyp na Uralu;
w profilu Ajdaralas, Kazachstan
- w Europie środkowej wtedy ląd
- tu początek permu wyznaczony
na pojawieniu się *Autunia*

"paproć" nasienna
Autunia conferta
Peltaspermeaceae
perm 300 Ma

poźnego karbonu sięgają początki iglastych

plytkowodna otwornica
Sphaeroschwagerina perm 300 Ma

Gaetani et al. (2009)

Sadowski et al. (2016)

Wolfe et al. (2009)

SCIADOPITYS **sens reliktovej anatomii**

Sciadopitys cf. *tertiaria*
„*Pinus succinifera*”
eocen 45 Ma

Dörken & Stützel (2011)

Sciadopitys
dziś

- źródło bursztynu bałtyckiego?
- igły z dwoma nerwami uważane za zrośnięte z dwu liści
- ale u kopalnych pojedyncze

Sciadopitys
dziś

110 Ma

Arctopitys

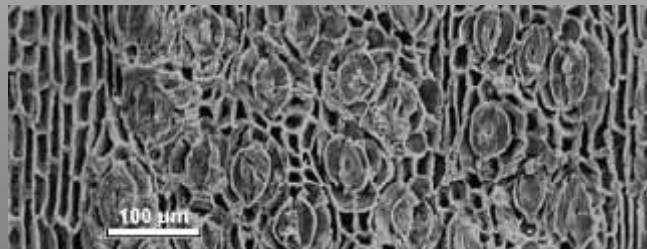
120 Ma

Tritaenia

180 Ma

Mirovia

Mirovia
jura 180 Ma

Bose & Manum (1990)
Nosova & Kiritchkova (2008)

Arctopitys
kreda 110 Ma

nie igły, lecz szyszki są swoiste dla iglastych

POCHODZENIE szyszki

Pseudotsuga
Pinaceae **dziś**

Sciadopitys
dziś

Cunninghamia
dziś

Pseudotsuga
dziś

Elatides
jura

Voltziopsis
trias

Pseudovoltzia
perm

Farjon & Garcia (2003)

krótkopęd (listek zarodniowy)

nasiono

pylnik

liść okrywowy (bractea)

♀

♂

- łuski szyszek sosny to krótkopędy
- liście okrywowe u nasady łusek
- w szyszce cedru są one łuskami

Cunninghamia
Cupressaceae **dziś**

Walchia
Lebachiaceae
karbon 260 Ma

krótkopędy "specjalnością" iglastych i miłorzębów

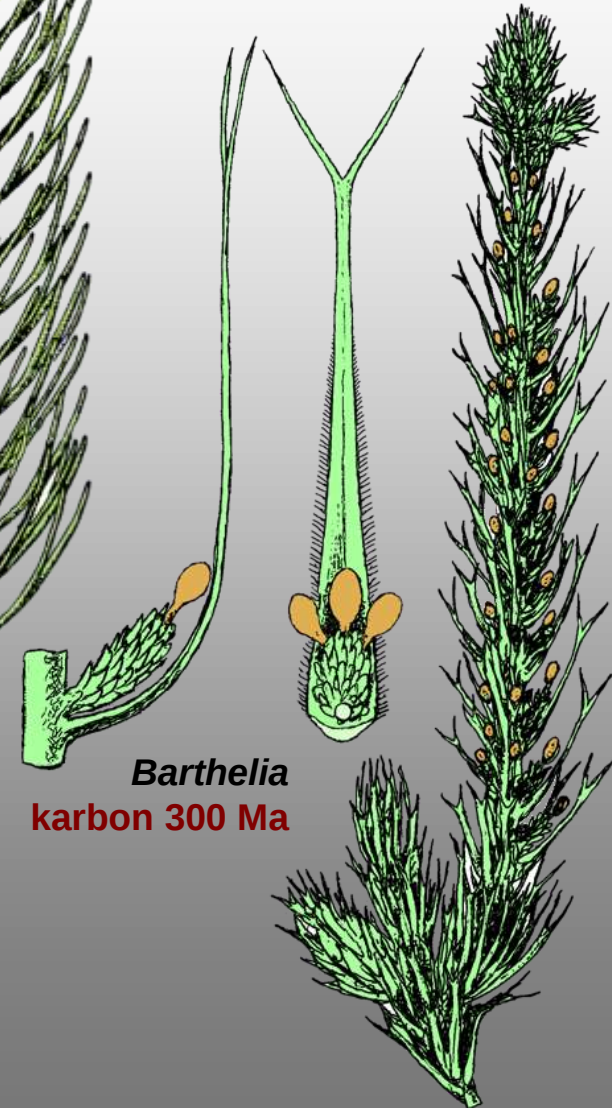
GENEZA

anatomii iglastych

Dicranophyllum
karbon 300 Ma

- iglaste miały początkowo widlaste liście – świadectwo pochodzenia
- przodek z płaskimi nasionami?

Barthelia
karbon 300 Ma

Rothwell & Mapes (2001)

konsolidacja nasiennych krótkopędów

IGLASTE

geneza sosnowego pyłku

worki powietrzne powstawały i zanikały wielokrotnie

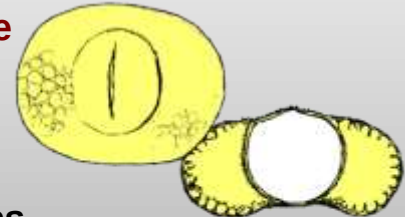
sosna *Pinus*
dziś

- komora powietrzna w ściance mikrospory; z niej dwa worki
- nie ma już szwu trójdzielnego
- gametofit męski – początek rozwoju wewnątrz mikrospory ale koniec dopiero na żeńskim gametoficie

to adaptacje do rozsiewania mikrospor

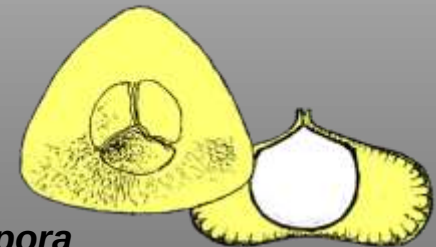
wczesne iglaste
karbon 300 Ma

kordait *Florinites*
karbon 310 Ma

Teichertospora
dewon 360 Ma

Balme (1988)

KORDAITY

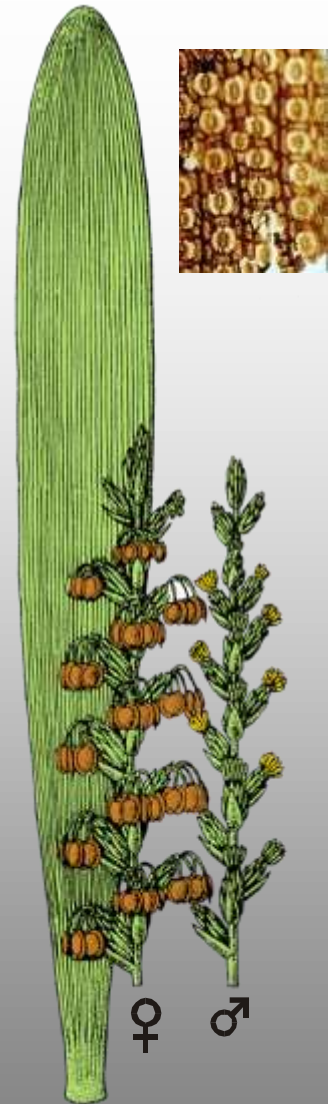
z suchych wyżyn

- wyniesienia wokół bagien węglowych
- najpierwotniejsze kwiaty wśród iglastych
- taśmowate liście

Rothwell & Warner (1984)

paleozoiczna *yucca*?

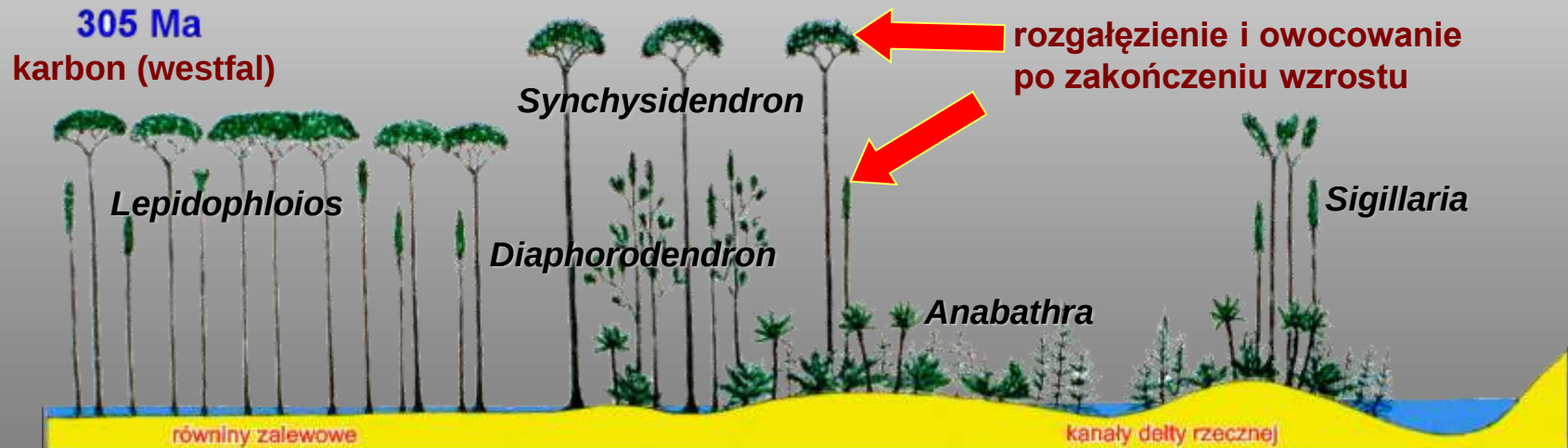
Cordaites
karbon-perm 300-280 Ma

KARBON

las deszczowe epok węglowych

■ pędy w wyścigu do światła i rozsiewania zarodników

drzewiaste nie tylko widłaki ale i skrzypy

KALAMITY

skrzypy drzewiaste

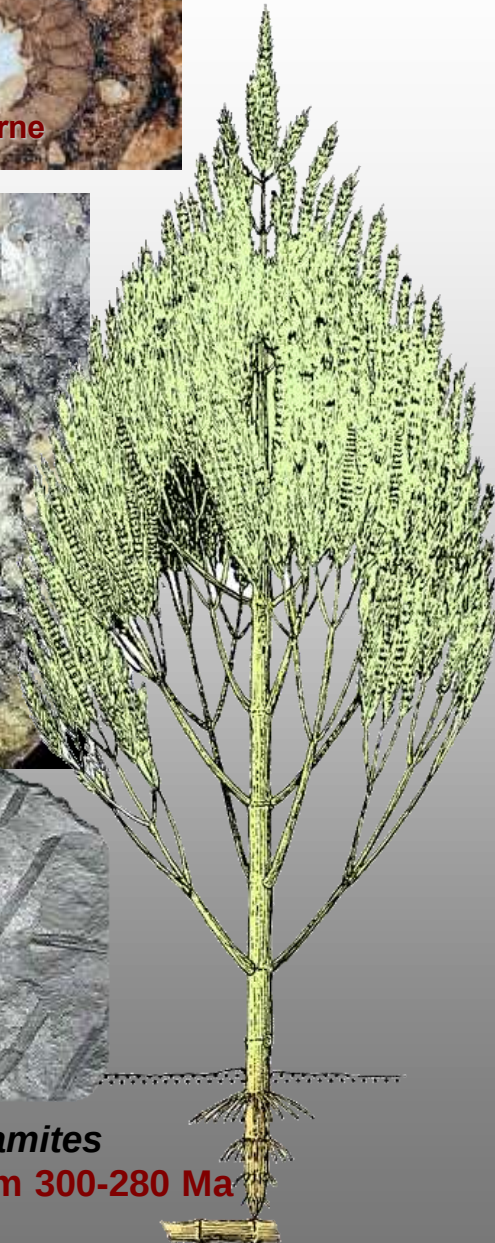
- pierwotne skrzypy miały liście
- także jako drzewa z wtórnym przyrostem drewna (*Arthropitys*)

różnorodność od drzew po pnącza

drewno wtórne

Archaeocalamites
karbon-perm 300-280 Ma

SPHENOPHYLLA

skrzypy pnącza

Sphenophyllum
karbon 310 Ma

Lilpopia
perm 280 Ma

- trójpromienna wiązka przewodząca
- liście o różnym stopniu rozwoju
- *Sphenophyllum* pospolite w śląskim karbonie, *Lilpopia* w permskiej martwicy karniowickiej

dzisiejsze wodne porybliny potomkami wielkich drzew

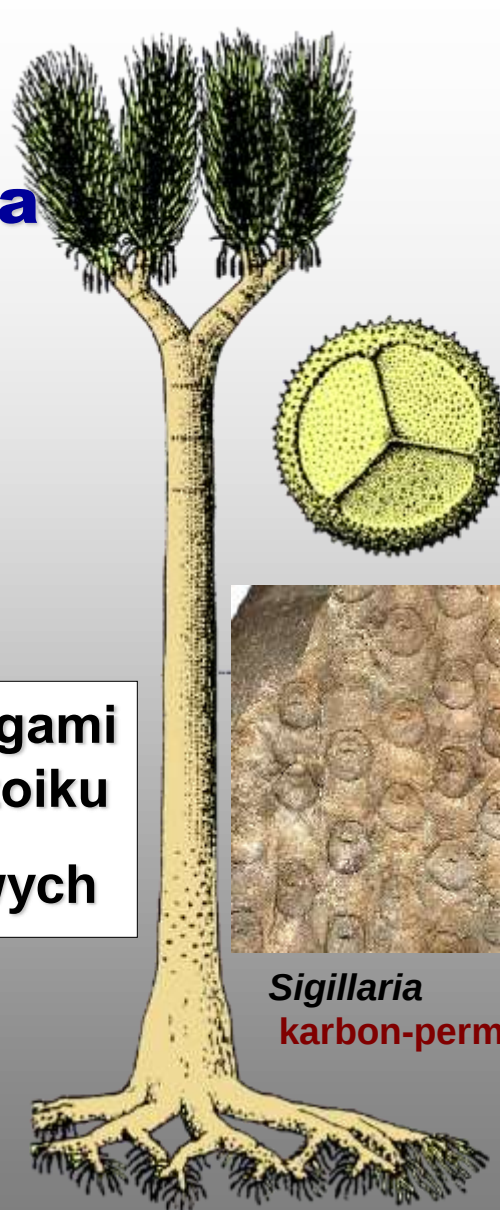
Kerp (1984)

SYGILARIE

przodkami poryblina

- widłaki paleozoiku analogami nagozalążkowych mezozoiku
- czy dzisiejszych kwiatowych

były wśród nich nasienne

Sigillaria
karbon-perm 300-280 Ma

Pleuromeia
trias 140 Ma

Nathorstiana
kreda 135 Ma

Isoetes
poryblin
dziś

Stylites
Andy

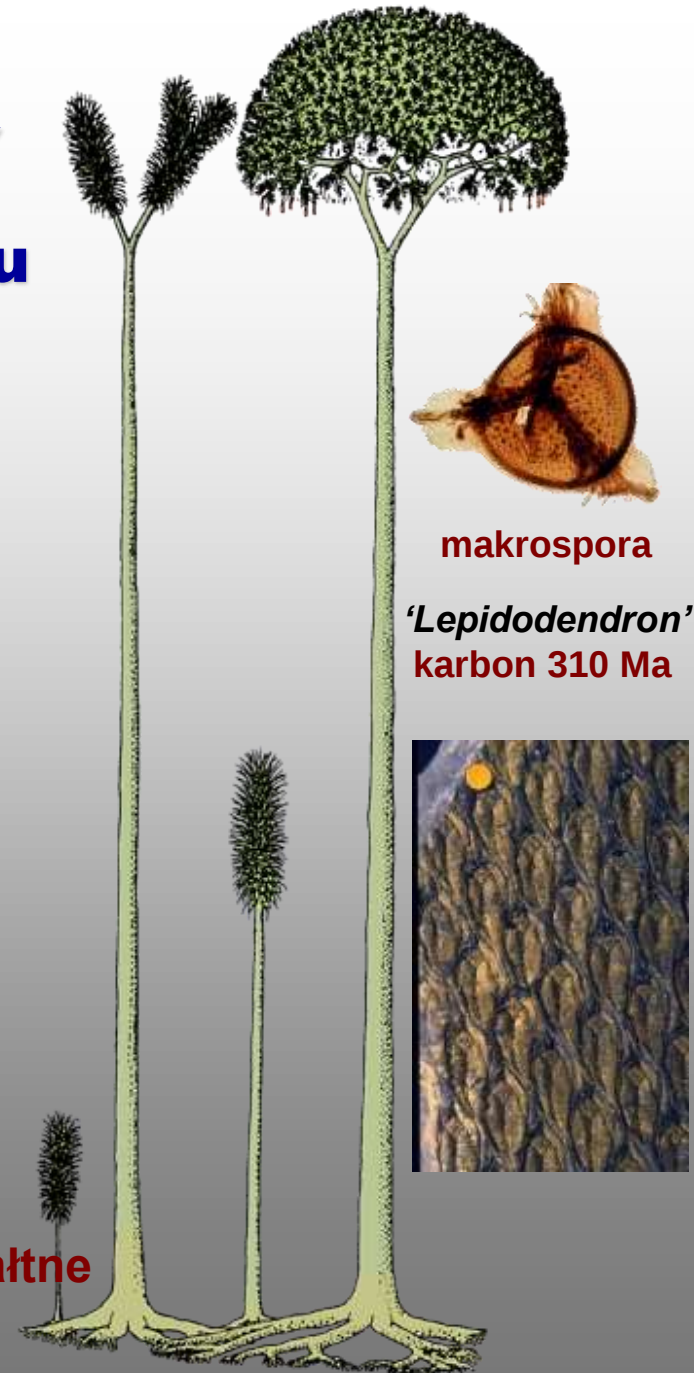
LEPIDODENDRONY

najwyższe drzewa paleozoiku

- kora pni ze szparkami – zielona
- intensywny wzrost; rozgałęzienie i szyszki po osiągnięciu pułapu
- różnozarodniowe jak widliczki
- niektóre odżywiały megasporę po wytworzeniu gametofitu i zapłodnieniu (nasiono)

w cieniistym podszycie formy paprociokształtne

NASIENNE

"paprocie"

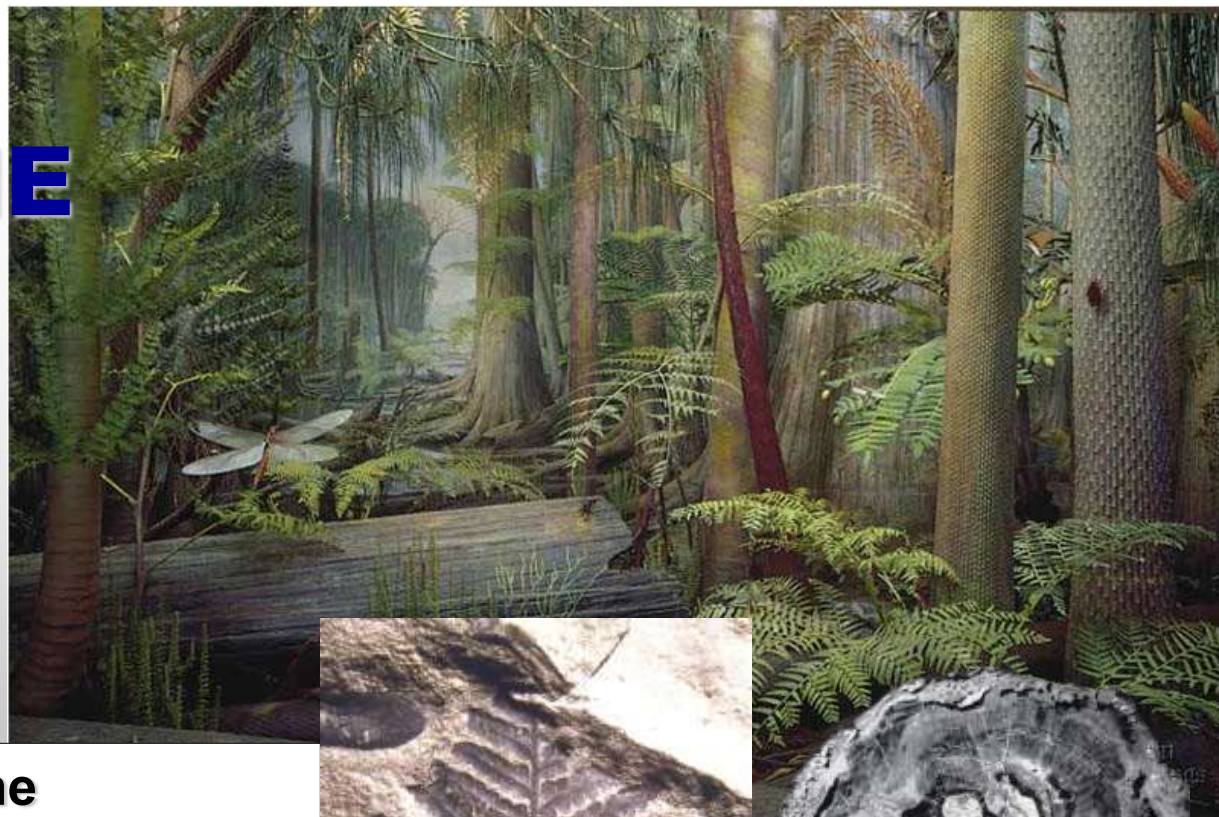
- bardzo różnorodne
od końca dewonu po jurę
- kształt nasion charakteryzuje
wielkie grupy ewolucyjne

Neuropteris
karbon 310 Ma

ostateczne zerwanie ze środowiskiem wodnym

Medullosa
perm 280 Ma

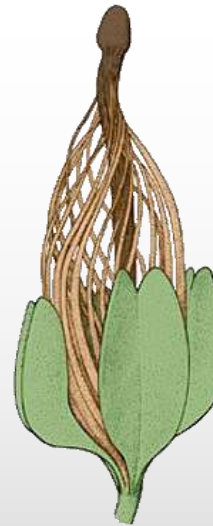

NASIONA

wyzwoliły płęć od wody

Spermatites

megaspory
Thomasonia

♀

Gerienne et al. (2004)

Runcaria
dewon 380 Ma

♂

- **nasiona** to zarodniki żeńskie, które odżywiane są w zarodni nawet po wydaniu z siebie gametofitu (czy zapłodnieniu jaja)
- inwestycja wyłącznie w te zarodniki, z których na pewno powstanie sporofit

załążki pożywieniem dla owadów

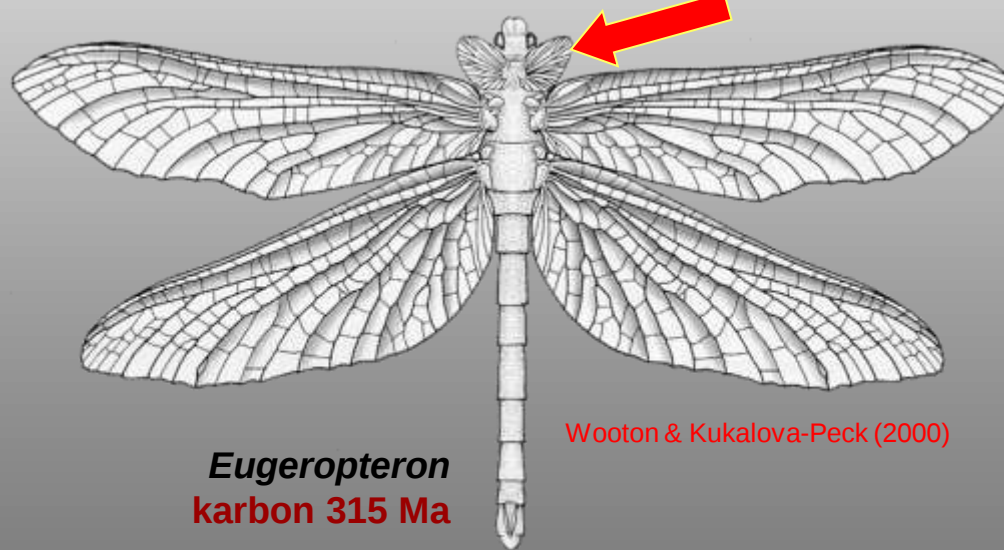
WIELKIE OWADY

wysysające makrospory

- paleozoiczne Palaeodictyoptera z kłujką – analogia pluskwiaków
- ale pokrewne ważkom i jętkom

Dunbaria
perm 280 Ma

Eugeropteron
karbon 315 Ma

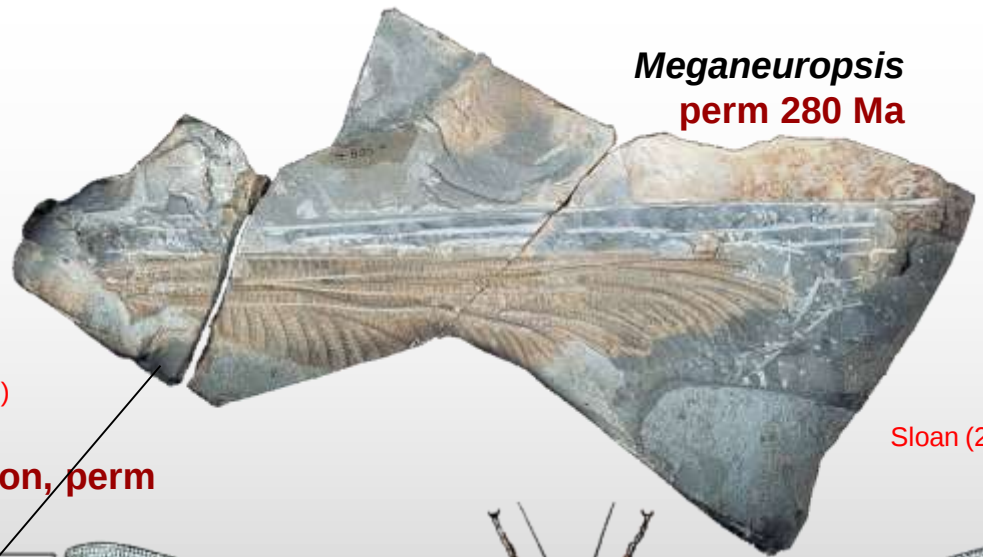
Wootton & Kukalova-Peck (2000)

larwa Palaeodictyoptera
karbon 310 Ma

ze względów konstrukcyjnych pierwsze owady były duże

OGROMNE ważki

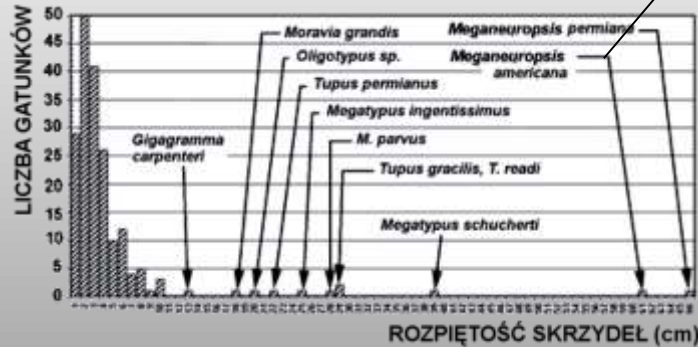

Meganeuropsis
perm 280 Ma

Beckemeyer & Hall (2007)

Sloan (2007)

Elmo, Kansas; formacja Wellington, perm

Namurotypus
karbon 315 Ma

Brauckman & Zessin (1989)

- permska *Meganeuropsis* 70 cm rozpiętości
- poprzeczne skrzydła ułatwiają start
- to pierwsze drapieżne zwierzęta latające

również naziemne stawonogi osiągały wielkie rozmiary

GIGANTYCZNE wije

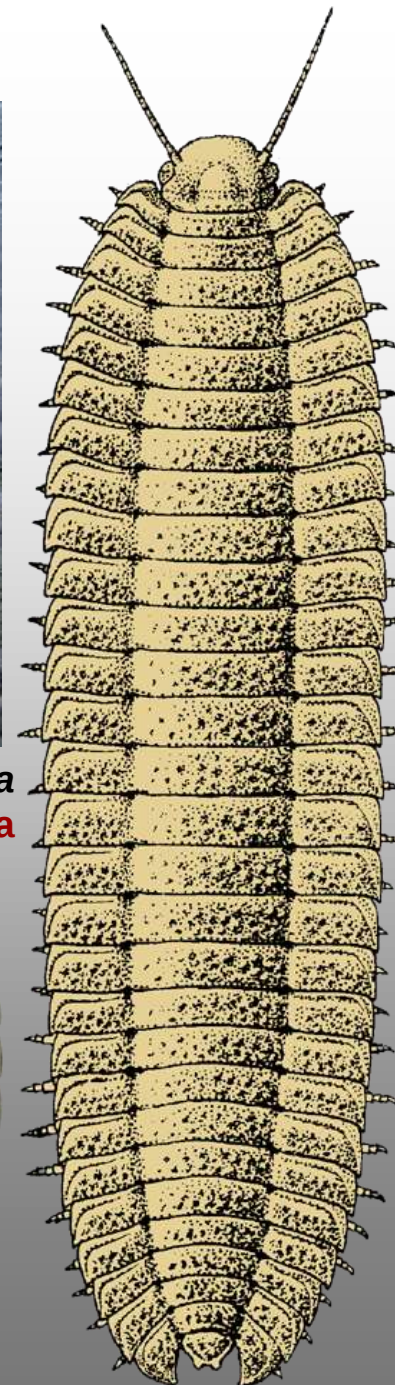
Briggs et al. (1979)

trop z Arran, Szkocja
karbon 310 Ma

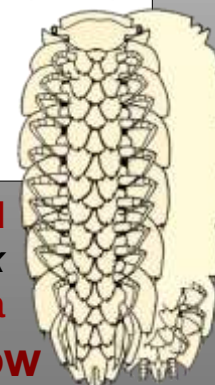

- arthropleury sięgały 2,6 m długości
- pokrewne Diplopoda i zapewne roślinożerne
- być może "ucieczka w rozmiary" przed drapieżnikami

Arthropleura
karbon 310 Ma

arthropleurid
Microdecemplex
dewon 370 Ma

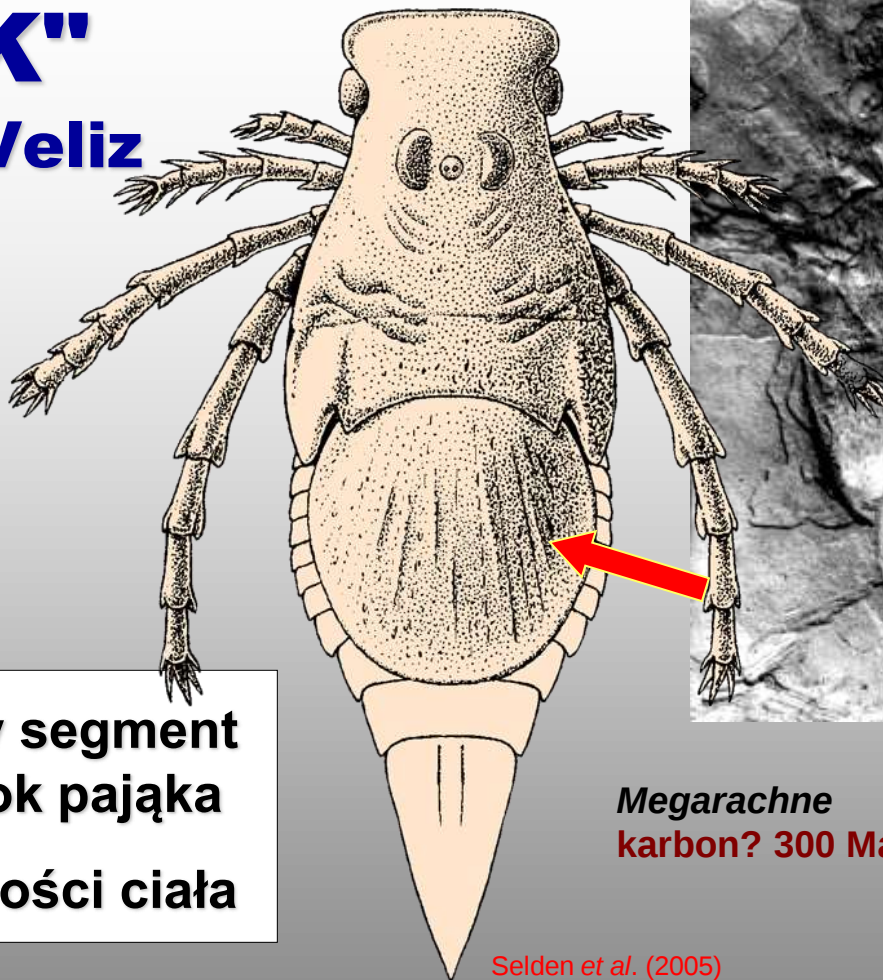

stawonogi wielkości pierwszych czworonogów

Wilson & Shear (2000)

"PAJĄK" z Bajo de Veliz

- powiększony segment imituje odwłok pająka
- o 40 cm długości ciała

Megarachne
karbon? 300 Ma

Selden et al. (2005)

rzekomy "pająk" to eurypterid – wodny krewniak skorpionów

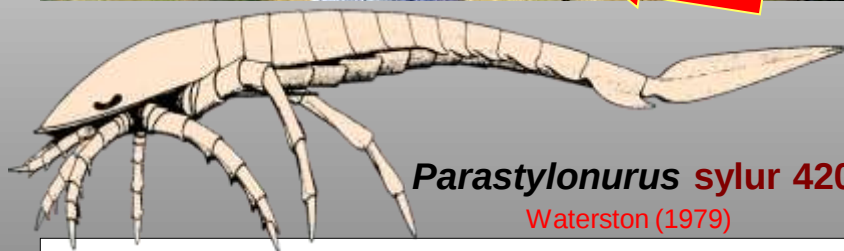
CZWORONOŻNE stawonogi

odnóże
manipulacyjne

odnóże
kroczone

Tetli (2007)

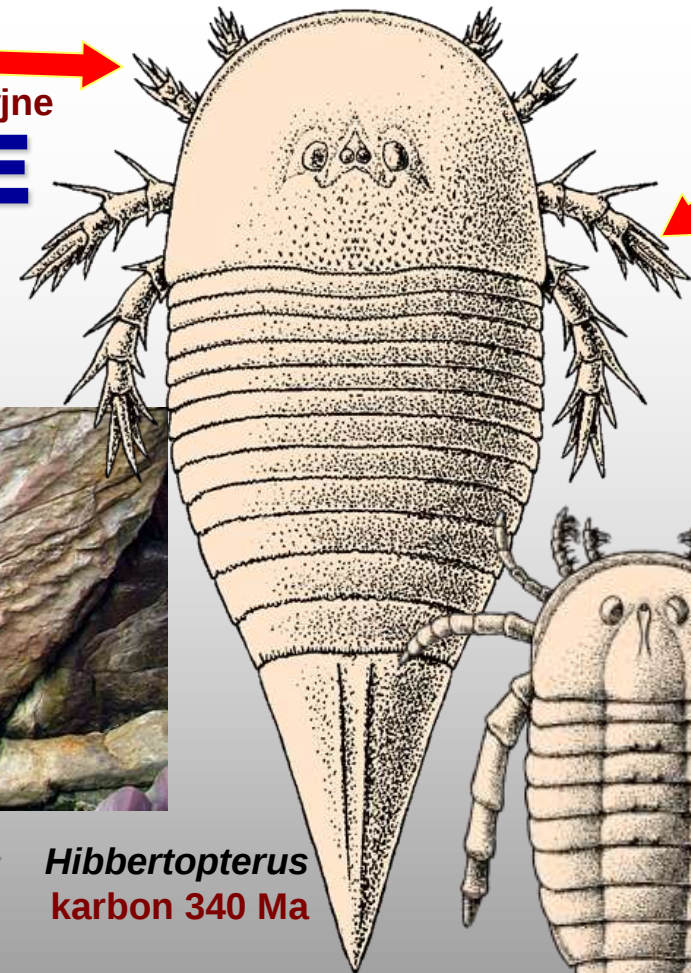
Whyte (2005)

Parastylonurus sylur 420 Ma

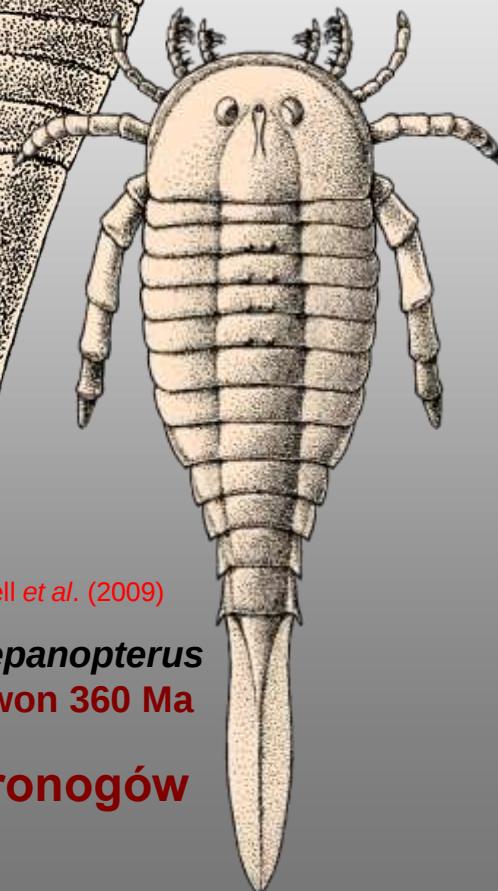
Waterston (1979)

Hibbertopterus
karbon 340 Ma

Lamsdell *et al.* (2009)

Drepanopterus
dewon 360 Ma

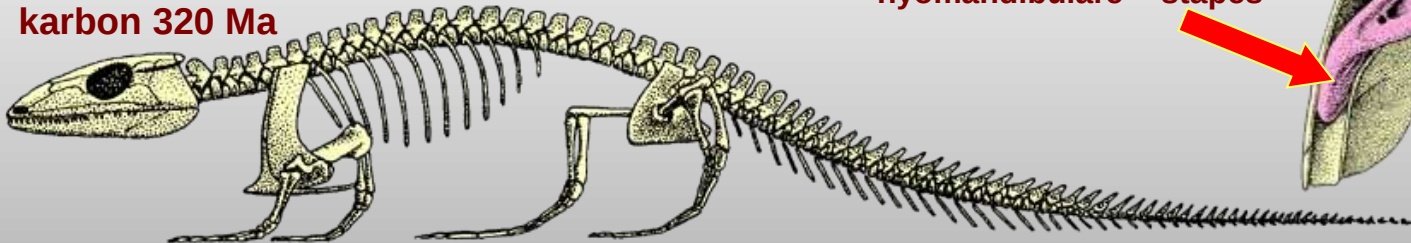
■ późnopaleozoiczne eurypteridy miały
tylko dwie pary odnóży kroczych

ewolucja rozmiarów poprzedza pojawienie się czworonogów

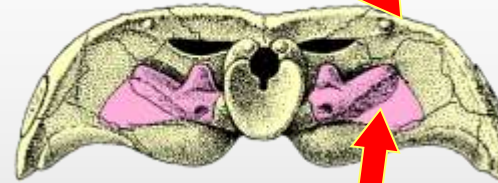
PIERWSZE

lądowe czworonogi

antrakozaur
Brukterpeton
karbon 320 Ma

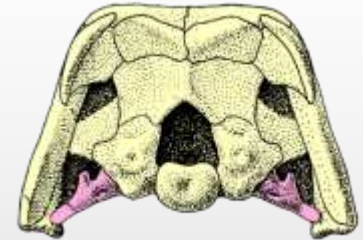
Greererpeton
karbon 330 Ma

wycięcie uszne

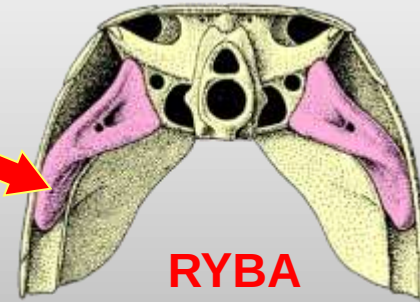
GAD

Paleothyris
karbon 300 Ma

PŁAZ

hyomandibulare = stapes

RYBA

Eusthenopteron
dewon 360 Ma

- początki gadów niejasne, bo keratynowe twory skórne i osłonki jaj rzadko kamienieją
- linia odrębna już w końcu dewonu – *Tulerpeton*
- mniejsze i zwinniejsze od współczesnych płazów

ewoluowały w warunkach cyklicznie niestabilnego klimatu

WĘGIEL KAMIENNY

serie pokładów

- bagienne środowisko od obfitych opadów i ograniczenia odpływu
- sedymentację wzmacnia podwyższenie podstawy erozji
- dlatego pokłady węgla na początku ociepleń

wkładki osadów morskich

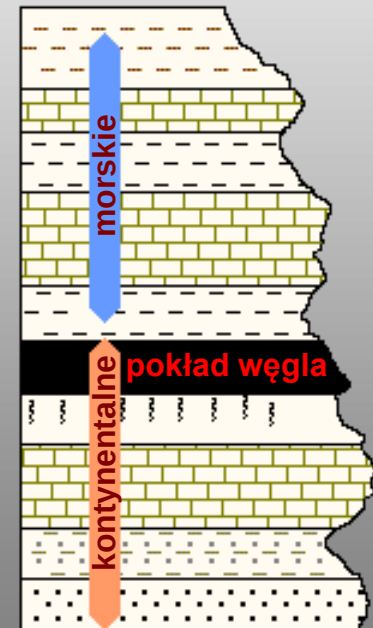

Lubelskie
Zagłębie
Węglowe

Górnośląskie
Zagłębie
Węglowe

pokład węgla

Utah

pokład węgla

typowy amerykański
'cykl węglowy'

poziomy morskie